

Yslamlaşdyrlan arap adaty

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 25 января, 2025

Yslamlaşdyrlan arap adaty YSLAMLAŞDYRLAN ARAP ADATY

Emin wakasyndan soň Kufä çekilen Hezreti Aly Mugawyýa garşy täze ýörişiň taýynlygyna başlapdyr. Yrakly esgerlerden ýeterlik goldaw almasa-da, çyr-çytyr bolup 40 müň adamlyk goşun toplamagy başarypdyr. Emma ertir namazyna duranda, Kufede ýaşaýan harijilerden Abdyrahman ibn Müljemiň hüjümine uçrapdyr. Zäherli hanjar bilen ýaralanan Hezreti Aly iki gün geçensoň aradan çykypdyr (661-nji ýyl). Harijiler Mugawyýa garşydygyna garamazdan Hezreti Alyny aradan aýryp, Mugawyýanyň halyflygynyň ýoluny açypdyrlar.

Hezreti Aly agyr ýaraly ýatyrka, kufelileriň dowamly talaplaryny diňlemändir we ýerine geçjek adamy görkezmändir. Ol aradan çykansoň, kufeliler ogly Hasany halyf saýlaýarlar. Hasan Mugawyýanyň hötdesinden gelibilmejegine düşünpdir, ol kakasynyň ýanynda soňuna çenli durmadyk kufelilere ynam etmändir, şonuň üçinem belli şertleriniň bardygyny aýdyp, Mugawyýanyň peýdasyna halyflykdan el çekipdir. Ilki Mugawyýany we onuň tarapdarlaryny, soňra Hezreti Alyny dinden çykmaklykda aýyplan harijiler Mugawyýa bilen ylalaşyga gelendigi üçin Hasany-da şirke düşmekde günäkärläpdirler. Mugawyýa 661-nji ýylda emewi döwletini gurýar. Çeşmeler Mugawyýanyň jahlylyýet döwrüniň syýasy-medeni aň-düşünjesi boýunça döwlet gurandygyny nygtap geçýärler. Takdyra kaýyl bolmagy imanyň esasyňa öwürden Mugawyýa halyf bolmagyny Allanyň maňlaýyna ýazan takdyryna baglanyşdyrypdyr. Soňky halyflaram bu ýoldan gidipdir we özleriniň Alla tarapyn bellenýändiklerini, Allanyň ýerdäki kölegesi-halyfydyklaryny, aýratynam özlerine garşy bolup biläýjek iň bir ownuk gozgalaňyňam Hudaýa garşy gitmekdigini

golastyndakylarynyň aňlaryna guýupdyrlar.

Mugawyýa metjidiň münberine çykyp Hezreti Ala nälet okapdyr, ähli häkimlerine-de nälet okamagy buýrupdyr. Hutbalarda nälet okama däbini Omar ibn Abdyleziz halyf bolansoň (717-nji ýyl) ýatyrýar. Adalaty bilen tanalan Omar ibn Abdyleziz Mugawyýa döwründen bäre onuň dinastiýasynyň talap alan maldyr emläklerini anykladyp, hak eýelerine gaýtaryp beripdir.

• ESASY AKYMLARYŇ ÝÜZE ÇYKYP BAŞLAMAGY

Dört halyfyň saýlanma formasy-da irki döwür arap musulmanlarynyň syýasy-medeni düşünjesiniň nähili bolandygyny görkezýär. Professor Ahmet Akbulut «Sahaba döwrüniň häkimiýet dawasy» kitabynda şeýle diýýär: «Ilkinji musulmanlaryň guran halyflyk režimi arap tradisiýasyndan döräpdir, soňky musulmanlar tarapyndanam yslamlaşdyrylypdyr. Kuranyň dolandyryş formasy boýunça bir hökümiň üstünde durup geçmezligi – muny wagta we ýerine görä ymmatyň öz ygtyýaryna goýanlygyndandyr. Kuran syýasy işleri düzgünleşdirmändir, inkär ýa gadagan etmändir, bulary akyl-paýhasyň, hökümiň, syýasatyň esaslaryna görä düzgünleşdirmegi musulmanlaryň öz ygtyýaryna goýupdyr.” Emma taryhyň dowamynda bu durmuşy hakykat görmezlige salnypdyr. Tersine, dinleşdirilen irki döwrüň syýasy wakalary, öňe çykan şahslaryň tutumlary ygtykady mezhepleriň parametrlerini emele getiripdir. Hezreti Osmanyň şehit edilmegi, Jemel we Syffyn söweşlerinde bolup geçenler şaýy, hawariç (harijiler), mürjiýe, kaderiýe, jebriýe ýaly esasy akymalaryň ugruny kesgitleýäpdir we olaryň şahamçalary bolan pyrkalary öňe çykarypdyr. Häkimiýeti ele geçiren her pyrka beýlekileriň üstüne basyş edipdir, garşylyk görkezenleriň käbirini ölüme höküm etse, käbirini sürgüne ýollapdyr. Bu ýagdaý abbasyklar döwründe häkimiýet başyna gelen mutezile akymyna eýerýänlerde-de gabat gelýär.

• KANUNYLAŞDYRMAGYŇ ÝOLY

Harijileriň başyny başlan tekfir kerwenine soňabaka şaýylaram goşulypdyr. Biri-birlerini küpüre düşmekde aýyplaýan toparlaryň garşysynda ylalaşdyryjy düşünje hökmünde mürjiýe

akymy-da döräpdir. Mürjiler Aly-Mugawyýa garpyşygynda goşulmazlygy saýlap alypdyr we Jemel-Syffyn söweşinde biri-birinin ganyna galan ýüzlerçe sahabanyň imanynyň gürrünini etmekden gaça durupdyrlar. Harijiler biri-birini öldüren sahabalaryň uly günä edendigini, şonuň üçinem kapyr bolýandyklaryny öňe sürüpdir. Mutezile akymy bolsa, mömin bolmasalaram dinden çykan hasaplap bolmajagyny aýtsa, mürjiler uly günä edenleriň hasabyny Hudaýyň ygtyýaryna goýupdyr. Imanyň nämediginiň, onuň süňňüni düzýän zatlaryň nämediginiň üstünde lkinji bolup mürji alymlary pikir alşypdyr.

Uzyn gepiň keltesi, diňe şundanam açyk görnüşi ýaly mezhepleriň emele gelşi yslam taryhynyň däl-de, arap taryhynyň prosesidir. Yslam taryhy diýlende, göz öňüne gelmeli zat yslam düşünjesiniň taryh çyzgysyndaky ýeten sepgidi bolmaly. Mezhepler bolsa arap taýpalarynyň syýasy agalyk ugrundaky dawa-jenjelleriniň polýuslarydyr. Diýmek isleýänim, iman-amal gatnaşygy we bu sferada orta atylan pikirler syýasy polýuslaşmalaryň netijesidir. Her pikir öz çapraz pikirini döredipdir, her biri öz kanunylygyny Kurana we hadyslara esaslandyrypdyr. Häzirki günlerde-de görşüňiz ýaly her akym we her mezhep diniň özüne öwrülip gidipdir. Ýogsam bolmasa mezhepleri we mezhepçiligi yslam saýmagyň hiç bir tarapdan Kurana esaslanýan ýeri ýokdur. «Hemmäňiz birlikde Allanyň ýüpüne ýapyşyň, pyrkalara bölünip, parçalanmaň». («Aly-Ymran» süresi, 103).

Aýşe SUJU.

«SÖZCÜ» gazetini, 22.08.2022 ý. Taryhy makalalar